

СТРАТЕГІАЛЬНИЙ ПІДХІД У РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Стаття присвячена дослідженню проблеми творчості в роботах українських вчених. Особлива увага приділена аналізу концепції творчості сучасного українського вченого Валентина Олексійовича Моляко. На думку В. О. Моляко, творчість є процес створення суб'єктивно нового, що характеризується оригінальністю, неповторністю, особливою відмінністю. При створенні чогось нового людина використовує інтелектуальні стратегії. Їх п'ять: аналогізування, комбінування, реконструювання, універсальна стратегія, стратегії випадкових підстановок. Реалізуються стратегії за допомогою конкретних тактик. У статті надано результати теоретичного та експериментального дослідження впливу інтелектуальних стратегій на розвиток творчого мислення в ранньому підлітковому віці. Показано, що цілеспрямована робота з інтелектуальними стратегіями дозволяє розвивати творче мислення.

Ключові слова: творчість, мислення, творче мислення, інтелектуальні стратегії.

Проблема творчості була цікава ще античним філософам, вона хвилювала великі уми людства протягом багатьох століть. На сьогодні проведена велика робота в галузі дослідження творчості. Але ще досі немає єдиної точки зору на сутність творчості, її механізми, особливості прояву тощо. Досі не визначено однозначно, що є ядром творчості: творче мислення, дивергентне мислення, ява, емоційний стан, особистісні характеристики тощо. Ще й досі немає єдиного ефективного інструменту, що дозволив би дослідити закономірності здійснення творчого акту, оцінити рівень творчості, творчого мислення та творчого потенціалу особистості. Незважаючи на велику кількість досліджень феномена творчості, можна стверджувати, що проблема не розв'язана остаточно. Саме тому необхідні подальші дослідження творчого мислення.

Сучасне суспільство живе в епоху перевантаження інформаційними потоками, в епоху змін у всіх сферах життєдіяльності людини, що потребують нових поглядів та підходів, нових винаходів та програм. Розвиток суспільства в нових умовах неможливий без підвищення творчого потенціалу особистості, стимулювання розвитку її творчості. Потреба суспільства у спеціалістах, які проявляють творчість, актуалізує питання про науково обґрунтовану систему формування й розвитку цього типу мислення.

Суперечність між потребами суспільства у творчих особистостях та недостатньою розробленістю засобів впливу на розвиток творчого потенціалу детермінує необхідність інтенсифікації наукових досліджень творчості. Постає завдання створення спеціальних програм, спрямованих на розвиток творчої особистості, що можуть бути застосовані в багатьох сферах життєдіяльності людини.

Метою статті є теоретичний та експериментальний аналіз ролі інтелектуальних стратегій у розвитку творчого мислення дітей підліткового віку.

Вітчизняна психологія взагалі, та психологія творчості зокрема, розвивалась невідривно від європейської психологічної науки. Але вітчизняна психологія творчості має свої унікальні особливості. Вітчизняна психологія творчості започатковується в кінці XIX і розвивається на початку XX століття як відгалуження теорії мовознавства, історії літератури та мистецтва.

Однією з передумов зародження вітчизняної психології творчості стали дослідження О.А.Потебні та його учнів і послідовників: Д.Овсянко-Куликовського, А. Горнфельда, Л.Погодіна, В. Харцієва, Б.Лезіна, А. Білецького, І.Лапшина та інших. Названі вчені на сторінках неперіодичного видання "Вопросы теории и психологии творчества" розвивали погляди О.Потебні, розробляли питання мови та мислення, психології художньої і наукової творчості. Усі вони є представниками Харківської психологічної школи, де розроблялися питання психології творчості. Багато положень, висунутих ними, й досі не втратили свого значення. Це думки про природу евристичного акту в усіх видах людської діяльності, особливості художньої і наукової творчості, диференціацію типів художнього мислення і творчості відповідно до різноманітних творчих методів, сутність мистецтва, образну основу мистецтва (співвідношення "поетичність — художність — образність"), стадіальність творчості, соціально-психологічну детермінацію творчих актів тощо.

Представники Харківської психологічної школи в основу багатьох досліджень з питань теорії художньої і наукової творчості поставили концептуальне положення О.А. Потебні про "творчу сутність мови". О.А. Потебня вказував, що мова є не стільки засіб передавати думку, скільки засіб її створення. Ця теорія отримала назву "психологія творчості". Вивчаючи проблеми лінгвістики, учений шукає їх вирішення в психології. Утворення кожного слова Потебня розглядає як процес судження, пояснює утворення нового на основі вже існуючих знань.

Д. Овсянко-Куликовський вважав, що художня діяльність людини і навіть будь-який мимовільний художній рух нашої думки мотивується не ззовні, а з середини і є породженням певної внутрішньої потреби, а саме – потреби вираження. Несвідоме розглядалось ним як великий резервуар збереження і накопичення розумової сили. Матеріал, що даний у свідомості, є певним джерелом несвідомого. Центральною ланкою механізму творчої діяльності вчений вважав інтуїцію, несвідому роботу. Велике значення для творчої людини має робота несвідомого. Основним засобом при цьому виступає слово. Д. Овсянко-Куликовський велику увагу приділяв творчому процесу. Ним були виділені стадії процесу творчості. Перша фаза – "підготовки": свідомою роботою думки що не встигла в усіх своїх наслідках перейти до сфери несвідомого, що являє собою справжнє осереддя творчості. На цьому етапі переважають "судження", тобто свідомо побудова майбутнього твору, розробка положень тощо. На другому етапі наслідки свідомої роботи над матеріалом "передаються" до сфери несвідомого, де розпочинається безпосередньо творчий процес. На третій стадії ("натхнення") з'являється продукт творчих зусиль. Натхнення дає про себе знати, вважає вчений, відчуттям інтелектуальної насолоди, радості думки. Четверта стадія – це "перевірка" створеного з погляду його значущості.

Схема Д.Овсянко-Куликовського ототожнюється із загальновідомими стадіями зарубіжного вченого Г.Уоллеса, і є однією із перших вітчизняних стадіальних концепцій творчості. До неї Д.Овсянко-Куликовський приходив самостійно в результаті кропіткого аналізу культурно-історичного, природничо-наукового, біографічного і епістолярного матеріалу, керуючись при цьому теоретичними положеннями О.Потебні. Ця схема, зберігаючи свої основні принципи, з певними модифікаціями використовувалась майже усіма вітчизняними дослідниками. Зауважимо, що Харківська школа не є однозначно психологічною. Вона являє собою своєрідний сплав психологічного і лінгво-гносеологічного аспектів дослідження художньої творчості [2].

Багато для розвитку вчень про творчу природу мислення зробив видатний український вчений Г.С.Костюк – засновник і багаторічний голова української школи дослідження мислення. Учений підкреслював, що мислення породжується потребою зрозуміти якусь нову для людини ситуацію, новий для неї об'єкт. Мислення дозволяє людині прийти до розуміння. Розуміння завжди являє собою процес пізнання нового, невідомого за допомогою вже відомого. Спираючись на те, що вже пізнано, людина вирішує нові пізнавальні завдання. На його думку, мислення виникає в проблемній ситуації. Остання характеризується не лише незнанням, а усвідомленням людиною того, що у відомому є щось невідоме, суттєво важливе для нього і одночасно таке, що неможна з'ясувати одразу. Г.С.Костюк вказує, що рішення задачі іноді виникає випадково після попередніх напружених, але безрезультатних зусиль її рішення. Це те що називається "осяянням", але в реальності є завершенням аналітико-синтетичної роботи над певним завданням, з думкою про яке людина лягає та встає [1].

Однією з українських теорій творчості є теорія бісоціацій, розроблена В.А.Роменцем. Згідно з цією теорією, у творчому процесі важливу роль відіграють бісоціації, що виникають внаслідок поєднання ідей, що не мають між собою очевидної спільності і зв'язок між якими іноді виглядає як "протиприродний", що не відповідає звичайному досвіду. При цьому стереотипні ідеї та поняття порушуються. Бісоціативному мисленню властива відмова від законів формальної логіки. Мозок тимчасово звільняється від "пригнічення" логічними правилами, аксіомами, структурами, вербальними концепціями. До справи "береться" творча інтуїція, яка поєднує семантичні елементи з різних площин досвіду, руйнує всі логічні перепони та бар'єри між віддаленими понятійними матрицями. Такий вільний перебіг між поняттями, невимушене поєднання непоєднуваних семантичних значень та явищ є проявом роботи інтуїції. На думку В.А. Роменця, саме ця здатність і є специфічною рисою творчого генія. Учений підкреслює важливість інтуїтивних процесів для творчості, творчого мислення, говорячи, що вони вступають у дію на вирішальному етапі розумової діяльності [1].

Вже на початку 60-х років ХХ століття в надрах вітчизняної школи творчості почав формуватися напрям, пов'язаний з дослідженнями стратегій розв'язання завдань, який згодом переріс у самостійну Київську школу психологічних досліджень стратегій творчої діяльності (В.О.Моляко, В.М. Бондаровська та ін.). У серії своїх робіт по вивченню конструкторської діяльності В.О.Моляко приділяє увагу психологічній структурі процесу творчого конструювання, що здійснюється завдяки саме розробці загальної стратегії розв'язання нової задачі. Роботи цього вченого по вивченню формування конструкторського задуму можна вважати своєрідною точкою відраховки у вивченні стратегій творчої діяльності людини.

З цього моменту в напрямку вивчення стратегій розумової діяльності почалися цілеспрямовані пошуки. У цій галузі працювали В.М. Бондаровська, В.О. Моляко, а пізніше до них приєдналися Т.К. Горобець-Чмут, М.Л. Смульсон та інші. На сьогодні здійснено кілька десятків спеціальних досліджень функціонування стратегій розв'язання розумових задач. Серед них у першу чергу необхідно назвати такі напрями: теоретичні і методичні питання дослідження стратегій творчої діяльності (В.О. Моляко, В.М. Бондаровська, Т.К.Чмут, М.Л. Смульсон, С.О. Ніколаєнко та інші), прояви стратегій у діяльності дошкільників і молодших школярів (Л.Г. Вержиковська, О.В. Проскурата та інші), реалізація стратегій розв'язання творчих задач підлітками і старшокласниками (Л.М. Івахненко, Т.М. Третяк, М.Л. Смульсон, В.С. Лозниця, С.В. Шаванов, В.З.Скакун та інші), дослідження особливостей прояву розумових стратегій у технічному, науковому, педагогічному, художньому, економічному, математичному, лінгвістичному та інших видах творчої діяльності (В.О.Моляко, В.С.Дудник, С.М. Симоненко, П.П. Горностай, В.М. Чорнобровкін, М.А. Корнєєв та інші), дослідження стратегій діяльності студентів і професійних працівників (В.О.Моляко, В.В. Карпенко, С.М. Ніколаєнко та інші).

Більш детально розглянемо концепцію творчості, що була розроблена сучасним українським психологом В.О.Моляко. В.О.Моляко під творчістю розуміє процес створення чогось нового для певного суб'єкта. Творчість, вказує вчений, притаманна кожній людині. Творчу діяльність, на його думку, можна охарактеризувати за такими параметрами, як суб'єкт (особистість) творчості, продукт творчості, умови, в яких протікає творчий процес. У творчості, вважає вчений, основними є оригінальність, новизна в діяльності, відмінність від створеного раніше, вже відомого.

Основними характеристиками творчої особистості є, за Моляко, прагнення до оригінального, нового, високий рівень знань та вмінь аналізувати явища, порівнювати їх. В.О. Моляко погоджується з Л.Толстим, який писав, що митець повинен зберігати дитячий погляд на світ, на речі, природу, щоб кожен раз дивуватись, бачити нове і тим самим спрямовувати й інших людей на сприйняття, бачення цього нового. Творча особистість, зазначає вчений, завжди проявляє наполегливість у своїй роботі.

В.О.Моляко підкреслює, що активна психічна діяльність є обов'язковим фоном прояву творчості. Творча праця вимагає активного експериментування, співвідносин, зіставлень, проведення окремих аналогій, комбінування елементів й ознак.

Розглядаючи роль знань у творчому процесі, В.О.Моляко вказує, що з одного боку, щоб створити щось необхідно знати дуже багато, з іншого боку, знання можуть призупиняти, гальмувати, заводити у "глухий кут" загальновідомого.

В.О.Моляко вказує, що мисленнєвий процес людини проходить у свідомій та несвідомій сферах. Творчий процес часто протікає на неусвідомлюваному рівні, а у свідомість несподівано потрапляє лише його кінцевий результат (здогадка). Великий масив інформації переробляється за межами свідомості людини. При цьому виявляються нові комбінації, нові образи.

Виходячи з визначення творчості, його специфіки, враховуючи особливості видів людської діяльності, психолог виділяє такі види творчості: наукове, технічне, літературне, ігрове, учбове, військове, творче керування, побутове, ситуаційне, комунікативне.

Головною характеристикою творчих можливостей людини в рішенні нових задач В.О.Моляко вважає стратегію рішення – суб'єктивну програму рішення нової задачі, що відображає головну тенденцію в пошуковій діяльності. Згідно з ученим, поняття "стратегія" рішення задачі охоплює всю структуру процесу рішення задачі: дії по підготовці (розуміння умов), дії по плануванню (формування замислу) й дії по реалізації (перевірка задуму, експерименту). Всі ці дії суб'єкта підпорядковуються провідній розумовій тенденції в його інтелектуальній поведінці. Ця домінуюча тенденція й зумовлює стратегію. Розуміння і задум є частинами стратегії. Але це ще не стратегія. Стратегія виникає тоді, коли з'являється "третя точка опори" - упевненість у правильності вибраного способу, адекватності задуму. У

більшості випадків ця впевненість є результатом більш менш вдалого й чіткого прогнозу, уявним "програванням". В основі стратегії лежить план, задум, послідовність, спрямованість пошуку, вибір з самого початку певних орієнтирів. Валентин Олексійович виділяє п'ять основних стратегічних форм інтелектуальної діяльності, що реалізуються за допомогою конкретних дій: стратегія пошуку аналогів/аналогізування (основана на діях, що пов'язані з пошуком аналогів), стратегія комбінування (основана на діях, що пов'язані з комбінуванням елементів), стратегія реконструктивних дій (основана на діях, що пов'язані з реконструюванням, внесенням нових елементів, створенням нових функцій), універсальна стратегія (являє собою майже гармонійне використання вище згаданих дій), стратегія випадкових підстановок (основана на хаотичному, нецілеспрямованому пошуку, на діях "всліпу", без плану, чітких гіпотез).

Реалізуються стратегії за допомогою конкретних дій, сполучення яких складає певну розумову тактику. В.О.Моляко виділяє шістнадцять розумових тактик: тактика інтерполяції (включення до вже існуючого якоїсь нової частини), тактика екстраполяції (зовнішнє додавання певного елементу), тактика редукції (зменшення розміру, швидкості тощо), тактика гіперболізації (збільшення розміру, форми, швидкості та інших параметрів), тактика дублювання (використання в новому добре відомого), тактика розмноження (використання в новому багатьох однакових деталей, чи коли одну й ту ж саму функцію виконують декілька елементів), тактика заміни (повна заміна певного елементу), тактика модернізації (пристосування чогось до нових умов), тактика конвергенції (поєднання в елементі двох протилежних особливостей чи структур), тактика деформації/ трансформації (зміни чогось, що не змінює сутності), тактика інтеграції (створення нового зі знайомих частин, до того ж використовується декілька таких частин), тактика базової деталі (використання однієї головної частини нового продукту, що й виступає основою для подальшої побудови всіх інших частин), автономізація (виділення в цілому якоїсь окремої частини, в якій проводяться зміни, з наступною перебудовою інших частин), тактика послідовного підпорядкування (виконання змін у механізмі (побудова, перебудова) у певній послідовності по ланцюжку без пропусків, у строгому порядку), тактика змищення/ переміщення (перестановка елементу в межах одного механізму), тактика диференціації (розділення чогось на ряд самостійних одиниць, кожна з яких виконує свою функцію).

Для кожної стратегії характерні певні тактики. Так, для стратегії комбінування характерні наступні тактики: інтерполяції, екстраполяції, заміни, інтеграції, змищення. Для стратегії реконструювання: - редукції, гіперболізації, дублювання, заміни, модернізації, конвергенції, базової деталі. Стратегії розмноження, автоматизації, послідовного підпорядкування, інтеграції, диференціації використовуються в різних стратегіях. Стратегії особистісні, тактики – ситуативні. Стратегії корелюють зі здібностями особистості, її спрямованістю [3, 4, 5, 6, 7, 8].

Наше дослідження було проведено в ЗОШ № 8 м. Горлівка в п'ятих класах. В ньому прийняли участь 60 учнів.

Досліджуваними обирались учні 10-11 років (п'ятий клас загальноосвітньої школи). Вік 10-11 років представляється нам цікавим. У цей час відбувається "злиття" особливостей розумових процесів молодшого школяра і підлітка.

Г.О. Цукерман звертає увагу на те, що мислення на рівні формальних операцій і гіпотетичного міркування вперше проявляється саме в 10-12-річних школярів. Хоча мислення учнів цієї вікової групи ще не таке абстрактне і системне, як у старших школярів, воно вже відрізняється від мислення дітей з попередньої вікової групи: воно рефлексивне, учні здатні усвідомлювати процеси власного мислення, розумові, мовні і мнемічні стратегії. Школярі цього віку проявляють гнучкість, пластичність, вони готові до змін і відкриттів, до співпраці. Як пише Едвард де Бонно, вік між дев'ятьма і одинадцятьма роками – це період, коли дітям якнайбільше подобається мислення. У цьому віці "его" дитини відокремлене від мислення. Дитина насолоджується процесом мисленням. Учні у віці від 9 до 12 років мають високий рівень мотивації до творчого мислення. Вони одержують задоволення від процесу мислення, від гри з ідеями. О.М. Матюшкін підкреслює, що в період розвитку дитини від молодшого до середнього шкільного віку (з 6-7 до 12-13) посилюється взаємовплив уваги й інтелекту. У цей період особливо важливо стимулювати розвиток творчого мислення: пошук проблем, їх аналіз і рішення [9, 10].

В експериментальному дослідженні були використані наступні методи: експеримент; метод тестів; система проблемних задач, що передбачають використання стратегій інтелектуальної діяльності; спостереження за діяльністю учнів на уроці при виконанні творчих завдань; метод узагальнення незалежних характеристик, аналіз продуктів діяльності, математичні методи обробки даних.

Спираючись на основні стратегії, що розробив В.О.Моляко, та аналіз розробок вправ, спрямованих на розвиток творчого мислення людини, нами були розроблені завдання, що дозволяють дитині проявити особливості своєї інтелектуальної діяльності.

Для розвитку стратегії комбінування були розроблені завдання: "Складання речень" та "Складання композицій". Для розвитку стратегії аналогізування використовувалися й такі завдання: "Пошук спільного" та "Пошук аналогів". Задля розвитку реконструюючої стратегії були розроблені наступні завдання: "Способи застосування предмета" та "Острів". Для застосування випадкової стратегії пропонувалась робота з оповіданням.

"Складання речень". Інструкція: "Вам буде запропоновано три слова. Треба скласти якомога більше речень, що обов'язково включали б ці три слова (можна міняти відмінок і використовувати інші слова). Не хештуючи варіантами, що одразу ж напрошуються, бажано пошукати нестандартні і в той же час дуже влучні рішення. На виконання завдання вам відводиться 5 хвилин". Слова: "озеро", "оливець", "ведмідь". Можна застосовувати й інші слова.

"Складання композицій". Інструкція: "Вам буде запропоновано три предмети. Вам треба скласти якомога більше композицій, що обов'язково включали б ці три предмети. На виконання завдання вам відводиться 5 хвилин. Фігури: круг, квадрат, трикутник".

"Пошук спільного". Інструкція: "Вам буде запропоновано два слова. Вам слід знайти якомога більше загальних ознак, характерних для цих предметів. Спробуйте знайти якомога більше таких ознак. Можливо, ви побачите щось незвичайне в цих предметах. На виконання завдання відводиться 5 хвилин". Слова: "тарілки", "човен". Можна пропонувати й інші слова.

"Пошук аналогів". Інструкція: "Вам буде названий предмет. Вам необхідно виписати якомога більше його аналогів, тобто інших предметів, схожих з ним за істотними ознаками. Не хештуючи варіантами, що одразу ж приходять у голову, бажано пошукати нестандартні і в той же час дуже влучні рішення. На виконання завдання відводиться 5 хвилин". Предмет: "літак". Можна називати й інші предмети.

"Способи застосування предмета". Інструкція: "Вам буде названий предмет. Вам треба назвати якомога більше способів його застосування. Необхідно вказати як можна більшу кількість різних функцій предмета. Перерахуйте якомога більше незвичайних способів використання предмету. Що з нього можна зробити? Як можна використати? Не

нехтуючи варіантами, що одразу ж напрошуються, бажано пошукати нестандартні і в той же час дуже влучні рішення. На виконання завдання відводиться 5 хвилин. Предмет: "зубна щітка".

"*Острів*". Інструкція: "Уявіть собі, що Ви потрапили на острів де нікого і нічого немає. Їсти дуже хочеться. Що ви будете використовувати для того, щоб зловити рибу. На виконання завдання вам відводиться 5 хвилин".

"*Оповідання*". Інструкція: "Вам необхідно скласти оповідання, воно може бути незвичайним, оригінальним, фантастичним. Початок такий: "Якось одного разу...". Початок може бути інший.

Ці вправи можуть бути застосовані для розвитку творчого мислення, а також для діагностики рівня його розвитку.

Завдання, що передбачають застосування стратегій В.О.Моляко, можуть оброблятися за шкалами, що були розроблені нами.

Перше завдання ("Складання речень") обробляється за двобальною шкалою: 0 балів – у реченні не використовуються всі три слова, або слова використовуються формально, 1 бал – слова використовуються у звичайній комбінації, 2 – у реченні використовуються всі три слова у дотепній і оригінальній комбінації.

При розробці шкали для другого завдання ("Складання композиції") ми спиралась на теорію Т.М. Третяк, що виділила три рівні прояву конструктивної активності. Під конструктивною активністю Т.М. Третяк розуміє здібність створювати із заданих елементів цілісну композицію, що характеризується певною конструктивною складністю і завершеністю. Ученою виділено три рівня прояву конструктивної активності: 1) коли із заданих елементів комбінування створюються конструкції, і ці конструкції об'єднуються в єдину композицію по принципу "стиківка"; 2) створені конструкції "вмонтовуються" одна в одну, поєднуються, і таким чином утворюється нова конструкція; 3) одночасно реалізується принцип "стиківка" і "суміщення", при цьому виникає об'єднання (взаємодія) і разом з тим певна трансформація функцій (характеристик) об'єднаних елементів. На основі цього поділу ми нараховували бали по трибальній шкалі. За композицію першого рівня ми нараховували 1 бал, другого – 2 бали, третього – 3 бали [12].

Для обробки третього завдання ("Пошук спільного") використовується двобальна шкала: 1 бал – спільні риси звичайні, явні; 2 бали – абстрактні, незвичайні, оригінальні риси.

При обробці четвертого завдання ("Пошук аналогів") ми виходили з класифікації аналогій згідно з тим, до якого класу відносяться предмети, що порівнюються. Згідно з цією класифікацією виділяють близькі аналоги (порівняння об'єктів одного типу), віддалені (порівняння різних об'єктів), дуже віддалені (порівняння абсолютно різних предметів). Спираючись на цю класифікацію, ми розробили трибальну шкалу: 1 бал – близькі аналоги, 2 бали – віддалені аналоги, 3 бали – дуже віддалені, оригінальні аналоги.

П'яте завдання ("Способи застосування предмета") обробляється за допомогою двобальної шкали: 1 бал нараховувався за звичайні, явні відповіді; 2 бали – за рідкі, оригінальні.

У шостому завданні ("*Острів*") та сьомому завданні ("*Оповідання*") враховується оригінальність, новизна. Якщо відповідь чи оповідання оригінальні, фантастичні, незвичайні, то нараховувався 1 бал, в іншому випадку – 0 балів.

Результати, що передбачали аналіз роботи зі стратегіями інтелектуальної діяльності, показали, що в усіх дітей є певні зміни, ці зміни носять індивідуальний характер (зміни в різних учнів знаходяться в діапазоні змін від 1 до 42 балів).

Особливо яскраво зміни проявились у завданнях на аналогізування (наприклад, проводилась аналогія між літаком та людиною, яка визначає де північ, південь, схід та захід; літаком та стеблиною квітки, драконом, ангелом, "повітряною крейдою" (пояснення: коли літак летить, то залишаються білі смуги), людиною, що засмагає на сонці та інші); комбінування (наприклад, із кола, квадрату та трикутника складали телевізор, робота, новорічну ялинку, дівчинку, годинник, клоуна, дім, фотоапарат, дівчинку на пуфі, ракету, ляльку, лампу, людиною на пальмі, мухомор, лускуничка, кучер та візок, інвалідну коляску, тощо) та випадкову стратегію. Наведемо приклад використання випадкової стратегії: "Одного разу риби Оскар круто повезло, він опинився на місці, де була вбита акула. Усі підводні мешканці подумали, що це він справився з акулою сам. Він став рибою-супером. Але потім зрозумів, до яких незручностей попав. Адже про таку біду взнав батько акули, котра загинула!"

Результати роботи з вправами на розвиток стратегій інтелектуальної діяльності дозволяють говорити про певні зрушення рівня творчого мислення в позитивному напрямі. Ці завдання дозволили учням відійти від стереотипного сприйняття проблеми, знаходити аналогії, комбінувати, реконструювати, "гратися" з тією інформацією, що в них була, пов'язувати її із власним досвідом (можливо часто не усвідомлюваним). Завдання сприяли переплетенню свідомих та неусвідомлюваних знань, вони стимулювали творчий прояв учнів, їх ініціативу, підвищували рівень мотивації до творчості, викликали позитивні емоції. Все це приводило до появи нового, оригінального продукту.

Зміни, отримані в нашому експерименті, дають нам право стверджувати, що стратегії інтелектуальної діяльності є дуже ефективними при рішенні творчих задач. Вони розкривають можливість для прояву творчого потенціалу особистості, для прояву інтуїтивного мислення, що є важливим елементом творчого мислення.

Використання стратегій інтелектуальної діяльності дає багато можливостей для розвитку творчого мислення особистості, оскільки вони лише задають певний напрям мисленнєвої діяльності, пошукової активності. Стратегії залишають можливість неусвідомленому "переплітатися" з усвідомленими знаннями, особистісними характеристиками, що може приводити до значних творчих результатів. Використовуючи стратегії, людина має можливість вільно оперувати тією інформацією, що в неї є, не обмежує себе певними рамками, не фіксується на чітко заданих методах. Стратегії дають людині свободу творчого пошуку. Саме це стимулює роботу творчого мислення. У людини з'являється більше можливостей створювати нові об'єкти, концепції, тощо.

Особливістю сучасної української школи творчості є стратегіальний підхід, що передбачає використання інтелектуальних стратегій рішення – суб'єктивну програму рішення нової задачі, що відображає головну тенденцію в пошуковій діяльності особистості.

Перспективи досліджень убачаються в подальшому вивченні ролі та особливостей інтелектуальних стратегій у рішенні задач, створенні нового продукту, розробки конкретних програм формування вмінь та навичок використання стратегій при вирішенні творчих задач у різних сферах діяльності особистості на різних вікових етапах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костюк Г.С. Избранные психологические труды / Григорий Силевич Костюк. – М.: Педагогика, 1988. – 304 с.
2. Мацейків М.А. До історії зародження психології творчості в Україні / М.А. Мацейків // Журнал "Обдарована

- дитина". – 2000. – №5. – С. 2–7.
3. *Моляко В.А.* Психология решения школьниками творческих задач / Валентин Алексеевич Моляко. – К.: Рад. школа, 1983. – 94 с.
4. *Моляко В.А.* Психологическая система тренинга конструктивного мышления / Валентин Алексеевич Моляко // Вопросы психологии. – 2000. – № 1. – С. 136–141.
5. *Моляко В.О.* Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини / Валентин Олексійович Моляко// Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 8. – С.1–4.
6. *Моляко В.О.* Психологічна теорія творчості /Валентин Олексійович Моляко // Наукові записки Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Вип. 22. Актуальні проблеми сучасної української психології. – К., 2002. – С. 221–229.
7. *Моляко В.А.* Стратегии решения новых задач в процессе творческой деятельности / Валентин Алексеевич Моляко // Обдарована дитина. – 2002. – № 4. – С. 33–43.
8. *Моляко В.А.* Творческая конструкторология (пролегомены) / Валентин Алексеевич Моляко. – К.: "Освіта України", 2007. – 388 с.
9. *Мухина В.С.* Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студ. вузов / Валерия Сергеевна Мухина. – М.: Издательский центр "Аркадия", 2002. – 456 с.
10. *Реан А.А.* Психология человека от рождения до смерти. / Артур Александрович Реан. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2001. – 656с. (Серия "Психологическая энциклопедия").
11. *Роменець В.А.* Психологія творчості: Навч. посібник / Володимир Андрійович Роменець. – К.: Либідь, 2004. – 288с.
12. *Третьяк Т.М.* Конструктивне мислення в структурі творчого потенціалу особистості / Тетяна Миколаївна Третьяк // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 1. – С. 18-20.

Подано до редакції 28.09.2011